

корупції та інших негативних явищ, які негативно впливають на даний процес.

2. Вплив закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону можна розглядати з декількох позицій. В першу чергу варто звернути увагу на те, що закономірності реалізації закону відображають стійкі, систематичні взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону. Маючи знання про ці закономірності можна спрямувати процес реалізації конкретного закону або їх певної групи у потрібне для суспільства та держави русло.

3. По-друге, закономірності реалізації закону впливають на процес реалізації закону в певному масштабі. Так, існують закономірності, які властиві для реалізації будь-якого закону. Поряд із ними можна виділити закономірності, які властиві для реалізації певної групи законів.

4. По-третє, важливим аспектом впливу закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону є тривалість їх дії. Існують закономірності, які властиві для процесу реалізації закону незалежно від історичного періоду, в якому відбувається процес реалізації закону. Також можна виділити закономірності властиві для процесу реалізації законів лише в певний історичний період.

5. По-четверте, закономірності можуть відображати позитивний або негативний вплив певних процесів та явищ на процес реалізації закону. При цьому варто зазначити те, що самі закономірності за своєю суттю є не позитивними або негативними. Вони лише відображають об'єктивні зв'язки, які мають місце в процесі реалізації закону. Таким чином, можна виділити закономір-

ності, які позитивно впливають на процес реалізації закону, і закономірності, які негативно впливають на процес реалізації закону.

1. Сырых В.М. Логические основания общей теории права. Т.1. – М., 2000. – С.40 2. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию)/Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 3. Овчинников Г.Н. Закономерности развития и функционирования права. – Автореф канд. дисс. – Л., 1979, с. 12; Рабинович П.М. Упрочение законности – закономерность развитого социализма (теоретико-методологические проблемы). Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 1979. С.10 4. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 5. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М., 1972. – С. 412. 6. Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации. Ч.1. – Белгород, 2002. – 376 с. 7. Марксистско-ленинская философия. – М., 1964. – С.143; Уледов А.К. Социологические законы. – М., 1975. – С.59; Тугаринов В.П. Законы объективного мира, их познание и использование. – Л., 1954. – С.25. 8. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 9. Глезерман Г.Е. Законы общественного развития: их характер и использование. – М., 1979. – С.20. 10. Дружанов Л.А. Место закона в системе категорий материалистической диалектики. – М., 1981. – С.10 11. Грушевицкая Т.Г., Садохин А.П. Концепции современного естествознания. М., 1998. – С.34 12. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 30, ст. 141 13. Тихомиров Ю.А. Публичное право. Учебник. – М.: БЕК, 1995. – 496 с. 14. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. – М., 1988. – С.64. 15. Шевченко О.О. История державы і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1998. – 176 с. 16. Шевченко О.О. История державы і права зарубіжних країн. Навч. посіб. для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Олан, 2001. – 307.

Надійшла до редколегії 25.09.12

I. Боднар, асп.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

На основі критичного аналізу спеціальної літератури запропоновано авторський підхід до розкриття сутності кримінально-процесуальної форми, охарактеризовані її загальні та окремі ознаки, методологічне значення.

Ключові слова: кримінальний процес, форма, процесуальна форма, кримінально-процесуальна форма.

На основании критического анализа специальной литературы предложен авторский подход к раскрытию сущности уголовно-процессуальной формы, охарактеризованы ее общие и отдельные признаки, методологическое значение.

Ключевые слова: уголовный процесс, форма, процессуальная форма, уголовно-процессуальная форма.

Based on critical analysis of special literature the authorized approach to the essence of the criminal-procedural form has been made. The author characterized its general and particular characteristics, methodological value.

Key words: criminal procedure, form, procedural form, criminal-procedural form.

Процесуальна форма є однією з фундаментальних правових категорій, а тому вже була предметом наукового аналізу таких вчених як Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, П.А. Лупинська, П.І. Люблінський, В.Т. Нор, М.С. Мельник, М.М. Михесенко, А.А. Павлишин, П.Ф. Пашкевич, Н.Н. Полянський, Р.Д. Рахунов, Х.У. Рустамов, М.С. Строгович, Т.В. Трубнікова, І.Я. Фойницький, В.М. Хотенець, Ю.К. Якимович та ін.

Безумовно, їхні дослідження є значним внеском у розвиток вчення про процесуальну форму, однак не вичерпують глибини цієї багатоаспектної проблеми. На сьогодні дискусійним залишається навіть питання її поняття, загальних та окремих ознак, методологічного значення, що свідчить про актуальність продовження досліджень у цьому напрямі.

Насамперед, при визначенні кримінально-процесуальної форми необхідно враховувати принципи методологічні настанови. Зокрема, слід брати до уваги, що поняття формуються на основі узагальнення істотних (з лат. "nota") ознак об'єктів, тобто властивостей, що відрізняють один об'єкт від іншого [1, с. 240], а стисле логічне визначення, яке містить найістотніші ознаки поняття є дефініцією (з лат. "definition") [2, с. 209]. Отже, дати визначення означає розкрити зміст, сутність та харак-

теристику чого-небудь. Тому, наукове поняття повинне відображати істотні й необхідні ознаки, на основі яких і формується наукове визначення.

Крім того, слід враховувати і діалектичний характер кожного явища. Він проявляється в тому, що і сам об'єкт, і знання про нього, постійно змінюються. Відповідно, як слушно зазначає І.І. Котюк, змінюється та розвивається також визначення поняття [3, с. 114].

З огляду на це, перш ніж перейти до розгляду поняття "кримінально-процесуальна форма", слід зупинитись на аналізі таких категорій як: "явище", "сутність", "форма" та "зміст". Зокрема, явище – це філософська категорія, що відображає зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які даються пізнанню безпосередньо в формі живого споглядання [4]. Що ж до сутності, то вона виражає головне, основне, визначальне в предметі, таке що зумовлене глибинними, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. При цьому, слід враховувати, що сутність і явище нерозривно пов'язані: сутність завжди виступає як внутрішній зміст, прихований за явищами, що безпосередньо сприймаються [5].

Що ж до терміну "форма" (з лат. "forma"), то у довідковій літературі він визначається як тип, будова, спосіб

організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [2, с. 1543]. При цьому, під змістом мається на увазі сукупність властивостей, процесів, зв'язків та відносин, тобто те, з чого складається предмет чи явище [6, с.78]. Однак, варто пам'ятати, що зміст завжди оформлений, а форма змістовна [7].

У діалектичній єдності змісту та форми, визначальним є зміст. Як відносно усталена сторона, форма протистоїть безперервним змінам змісту, водночас втілюючи в собі ці зміни. Вичерпавши можливості відображення змін у змісті, форма перестає йому відповідати, починає гальмувати розвиток змісту, що в підсумку призводить до заміни старої форми новою. При цьому істотно зміна форми спричиняє зміну змісту.

Що ж до поняття "процесуальна форма", то вона визначається як сукупність однорідних процедурних вимог, що ставляться до дій учасників процесу та спрямовані на досягнення певного матеріально-правового результату [8, с. 13]. Таке визначення охоплює характеристику процесуальної діяльності не тільки органів правосуддя, а й інших державних органів.

Кримінально-процесуальна форма є видовим поняттям по відношенню до родового – процесуальної форми, і розглядається як: встановлений законом порядок провадження окремих процесуальних дій (чи їх сукупності) [9, с. 33; 10, с. 28]; порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян та юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності, а також порядок вчинення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [11, с. 30]; сукупність встановлених законом умов здійснення процесуальних дій [12, с. 107; 13, с. 51]; умови і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття рішень, умови провадження у справі в цілому, тобто всі форми судочинства в їх сукупності, системі, як єдине ціле [14, с. 9]; система відносин, що виникають в результаті діяльності суб'єктів процесу в певній послідовності та врегульованих кримінальним законом при реалізації норм матеріального права [15, с. 13]; вимоги до підстав, порядку, послідовності, умов та строків прийняття процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій [16, с. 139].

Однак, наведені визначення не безспірні, оскільки:

1) з визначення М.А. Чельцова та К.Ф. Гуценко випливає, що у процесуальній формі здійснюються окремі процесуальні дії (наприклад, допит або обшук) або їх сукупність (наприклад, окрема стадія процесу). Однак, слід розрізняти кримінально-процесуальну форму проведення як окремої процесуальної дії, так і судочинства в цілому;

2) сутність процесуальної категорії не розкривається, якщо її дію поширювати тільки на форми діяльності осіб, уповноважених вести процес, не враховуючи інших учасників кримінального провадження;

3) не слід ототожнювати кримінально-процесуальну форму з процесуальними відносинами, оскільки не процесуальна форма є системою правовідносин, а правовідносини відбуваються в певній процесуальній формі;

4) не безспірним є підхід Ю. І. Стецовського та М.С. Строговича, які у зміст процесуальної форми включають тільки умови здійснення процесуальних дій. Адже, його елементами є також і підстави, послідовність їх вчинення, умови та строки прийняття процесуальних рішень;

5) у жодному з наведених визначень не згадується і така ознака кримінально-процесуальної форми як

спрямованість на досягнення певного правового результату, передбаченого ст. 2 КПК України.

Як бачимо, традиційні підходи щодо визначення кримінально-процесуальної форми не повністю розкривають її сутність. Водночас, очевидним є те, що при визначенні її поняття, слід враховувати наступне:

1) кримінально-процесуальна форма є специфічним різновидом правової форми державної діяльності;

2) кримінально-процесуальна форма, це не що інше, як процедура (з лат. "procedere" – просуватися), тобто порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату [17, с. 185-186];

3) кримінально-процесуальний закон установлює як процедуру провадження окремих процесуальних дій, так і процедуру всієї процесуальної діяльності;

4) у законодавстві містяться вимоги не тільки до умов проведення кримінально-процесуальної діяльності, а й до підстав, послідовності вчинення процесуальних дій, умов і строків прийняття процесуальних рішень;

5) вимоги процесуальної форми поширюються як на органи досудового розслідування, прокуратури та суду, так і на інших учасників кримінального провадження;

6) кримінально-процесуальна форма є засобом розв'язання завдань кримінального процесу, передбачених в ст. 2 КПК України.

З урахування цього, кримінально-процесуальна форма – це передбачена та визначена кримінально-процесуальним законом процедура провадження у справі в цілому та здійснення учасниками процесу окремих процесуальних дій, спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства.

Кримінально-процесуальну форму слід розглядати в діалектичній єдності того загального, що характеризує правові форми будь-якої діяльності, і того особливого, що пов'язане з специфікою судочинства. Саме це дає підстави розрізняти її загальні та окремі ознаки.

Зокрема, однією з загальних ознак кримінально-процесуальної форми є доцільність. Адже, доцільний – це відповідний поставленій меті, практично корисний, розумний [18, с. 245]. Доцільна процесуальна форма покликана створити правовий режим діяльності учасників процесу, і таким чином максимально сприяти виконанню завдань кримінального судочинства.

Раціональність процесуальної форми в спеціальній літературі ще називають "процесуальною економією" або "економічністю" [19, с. 66-67], хоча термін "раціональність" стосовно порядку кримінального судочинства є точнішим. Адже, раціональний означає спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; який ґрунтується на вимогах розуму, логіки [18, с. 1017]. Раціональна процесуальна форма повинна забезпечувати досягнення завдань кримінального судочинства з найменшою затратою сил, засобів і часу зі сторони державних органів, їх посадових і службових осіб, громадян.

Простота процесуальної форми означає відсутність непотрібних бюрократичних формальностей, що перешкоджають здійсненню громадянами свого конституційного права на звернення до суду, швидкому та справедливому розгляду справи.

Ефективна процесуальна форма встановлює засади найбільш доцільної процедури здійснення повноважень учасниками процесу, створює належний правовий режим провадження в справі і гарантує всім особам можливість реалізації їхніх прав та законних інтересів.

Обов'язковість процесуальної форми полягає в тому, що і неухильному виконанні учасниками кримінального судочинства приписів закону, порушення яких позбавляє отримані таким чином результати юридичної сили.

Для забезпечення отримання об'єктивних і достовірних результатів процедура кримінального провадження повинна базуватися не тільки на основі кримінально-процесуальної науки, а й на основі даних інших наук. На положеннях логіки і психології вирішуються основні питання побудови кримінального провадження, послідовність стадій та провадження окремих процесуальних дій, розподіл процесуальних функцій, процес доказування, підстави та порядок прийняття рішень та ін.

Правильне вирішення кримінальних справ сприяє закріпленню моральних основ суспільства, а прийоми та методи, що застосовуються в кримінальному судочинстві повинні відповідати його моральним нормам і принципам.

Кримінально-процесуальну форму не можна розглядати як сталу категорію. Загальною тенденцією в її розвитку є подальша диференціація, демократизація та посилення правових гарантій всіх учасників процесу.

Ритуальність сприяє виховному впливу кримінально-процесуальної діяльності, посиленню її авторитетності в суспільстві. Наприклад, всі учасники судового розгляду звертаються до суду, дають свої показання і роблять заяви стоячи [20, ст. 270].

Таким чином, загальними ознаками кримінально-процесуальної форми є доцільність, раціональність, простота, ефективність, обов'язковість, науковість, логічність, психологічність, моральність, змінність, ритуальність, етичність, надійність та ін.

Однак, кримінально-процесуальній формі крім наведених загальних, притаманні й окремі ознаки:

1) порядок та послідовність розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ точно встановлений законом і регулюється самостійною галуззю – кримінально-процесуальним правом;

2) чітка, законодавчо визначена компетенція органів, уповноважених вести процес у справі, яка впливає з розмежування процесуальних обов'язків між судом, прокуратурою, органами дізнання та слідства, а також з встановлення законом правил підсудності та підслідності, розмежування компетенції між органами, які виконують аналогічні обов'язки;

3) основоположними засадами, на яких ґрунтується процесуальна форма кримінального судочинства є: незалежність суддів і народних засідателів, підкорення їх тільки закону, гласність судового процесу, право на захист та інші демократичні принципи правосуддя, закріплені в Конституції України;

4) єдність кримінально-процесуальної форми, що означає побудову її на єдиних принципах, єдиних процесуальних засобах встановлення фактичних обставин справи, єдності форм прийняття рішень, спрямованості на досягнення одних і тих же завдань у всіх кримінальних справах, однакового об'ємі та характеру процесуальних гарантій для учасників процесу, єдиному законодавстві та єдиній системі судів. Однак, це не означає одноманітності, застосування однакового порядку провадження у всіх категоріях справ, навпаки, процесуальні форми кримінального судочинства повинні будуватися диференційовано;

5) рішення в справі повинні ґрунтуватися на фактах встановлених в процесі провадження, відповідати вимогам закону, бути обґрунтовані та мотивовані;

6) точне і неухильне дотримання кримінально-процесуальної форми є необхідною умовою правильно розслідування, розгляду та вирішення справи по суті, встановлення істини, забезпечує права та законні інтереси учасників процесу, сприяє розв'язанню завдань кримінального судочинства.

Таким чином, специфіка процесуальної форми кримінального судочинства виражається в діалектичній

єдності загальних та окремих ознак. Адже, загальне виражається через особливе, а в особливому, в кожній окремій ознаці процесуальної форми так чи інакше проявляється загальне.

В умовах правової держави, роль і цінність процесуальної форми, яка містить в собі гарантії охорони прав громадян, все більше зростає. Верховний Суд України в своїх постановках постійно звертає увагу судів на неохідність суворого дотримання процесуальної форми, що є неодмінною умовою всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, встановлення істини та прийняття законного, обґрунтованого та справедливого рішення [21, п. 1].

Водночас, процесуальну форму не слід ототожнювати з формалізмом. Формалізм (з лат. "formalis" – складений за формою) в теорії права розуміється як беззастережне дотримання правил, букви закону, надання переваги їхній зовнішній формі, нерідко за рахунок внутрішнього змісту, відрив форми від змісту [22, с. 298].

Формалізм у кримінальному процесі полягає зовсім не в чіткому та неухильному дотриманні встановлених законом процесуальних форм, а в бюрократичному ставленні до справи, в ігноруванні її суті та інтересів учасників.

Значення кримінально-процесуальної форми полягає в тому, що вона створює стабільний, стійкий, юридично визначений режим провадження у справі, містить гарантії прав і законних інтересів громадян, створює умови, що забезпечують повноту, всебічність і об'єктивність дослідження обставин справи, має важливе значення для здійснення виховного та загальнозапобіжного впливу кримінального судочинства.

Отже, викладене дає підстави для висновку, що:

1) кримінально-процесуальна форма – це передбачена та визначена кримінально-процесуальним законом процедура провадження у справі в цілому та здійснення учасниками процесу окремих процесуальних дій, спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства;

2) загальними ознаками кримінально-процесуальної форми є її доцільність, раціональність, простота, ефективність, обов'язковість, науковість, логічність, психологічність, моральність, етичність та ін.;

3) кримінально-процесуальній формі судочинства притаманні й окремі ознаки, що виділяють її серед інших правових форм державної діяльності;

4) значення кримінально-процесуальної форми полягає в тому, що невиконання вимог, які ставляться до учасників кримінального процесу є істотним порушенням закону, за наявності яких вирок підлягає безумовному скасуванню. Крім того, кримінально-процесуальна форма сприяє всебічному, повному та об'єктивному розслідуванню, розгляду та вирішенню кримінальних справ, є важливою гарантією реалізації прав і свобод учасників процесу та засобом забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства.

1. Котюк І.І. Теорія судового пізнання: Монографія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – 435 с. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2009. – 1736 с. 3. Котюк І.І. Основи теорії судового пізнання. Ч.1. Загальнотеоретичні аспекти: навчальний посібник для студентів юридичних факультетів. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – 423 с. 4. Явище // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Явище> 5. Сутність // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Сутність> 6. Бобров В.К. Процесуальна форма в уголовном процессе // Правоведение, 1974. – №2. – С.77 – 84. 7. Категорії форми та змісту у філософії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diiim.blox.ua/html/1310721,262146,21.html?13803> 8. Недбайло Е.О. Юридическая процессуальная форма: теория и практика. – М.: Юрид. лит., 1976. – 280 с. 9. Советский уголовный процесс. Учебник / Чельцов М.А. – 2-е изд., перераб. – М.: Госюриздат, 1951. – 511 с. 10. Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. К.Ф. Гучеко. М.: Зерцало, 2005. – 736 с. 11. Кримінальний процес Украї-

ни: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с. 12. Стецовский Ю.И. К вопросу о процессуальной форме советского уголовного судопроизводства // Вопросы борьбы с преступностью, 1975, Вып. 23. – С. 107 – 119. 13. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.1. Основные положения науки советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1968. – 470 с. 14. Якуб М.Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. – М.: Юрид. лит., 1981. – 151с. 15. Рустамов Х.У. Уголовный процесс. Формы. Учебн. пособие для вузов. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 304 с. 16. Гевко В. В. Кримінально-процесуальна форма: структура та елементи // Право України, 2002. – №6. – С. 138 – 139. 17. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К.: Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с. 18. Великий тлумачний словник сучасної

української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с. 19. Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 144 с. 20. Кримінально-процесуальний кодекс від 28. 12. 1960 р. зі змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05_21_0. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29. 06. 1990 р. "Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90> 22. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К.: Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.

Надійшла до редколегії 25.09.12

УДК 347.919

М. Доманська, здобувач

ПІДСТАВИ ЗМІНИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СПРАВАХ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

У статті проводиться аналіз підстав обмеження дієздатності фізичної особи з урахуванням останніх законодавчих змін. Обґрунтовується недосконалість існуючої правової конструкції щодо визначення підстав обмеження дієздатності фізичної особи через її неоднозначне тлумачення та неповноту регулювання. Викладені пропозиції вдосконалення норм матеріального та процесуального права стосовно розгляданого питання.

Ключові слова: суб'єктивне право, дієздатність фізичної особи, обмежена дієздатність, психічний розлад.

В статті проводиться аналіз оснований обмеження дееспособности физического лица с учетом последних законодательных изменений. Обосновывается несовершенство существующей правовой конструкции по определению оснований ограничения дееспособности вследствие ее неоднозначного толкования и неполноты регулирования. Изложены предложения усовершенствования норм материального и процессуального права по рассматриваемому вопросу.

Ключевые слова: субъективное право, дееспособность физического лица, ограниченная дееспособность, психическое расстройство.

The article analyzes the grounds for limiting legal capacity of individual according with the latest legislation changes. The article justifies imperfection of the existing legal structures for determination of grounds for limiting legal capacity of individual due to its ambiguous interpretations and incomplete regulation. Author has outlined proposals to improve the rules of substantive and procedural law on the subject.

Key words: subjective right, legal capacity of individual, diminished legal capacity, mental disorder.

Інститут обмеження дієздатності фізичної особи спрямований на забезпечення охорони прав та інтересів особи та суспільства в цілому. Ухвалюючи рішення про обмеження дієздатності фізичної особи, суд має встановити наявність достатніх даних для такого обмеження прав та інтересів особи, керуючись ч. 1 ст. 238 ЦПК України. На практиці наявні випадки порушення судами норм матеріального та процесуального права при розгляді даних справ. В більшості випадках це обумовлено недосконалістю законодавчого визначення підстав обмеження дієздатності фізичної особи, що і є предметом аналізу даної статті.

За юридичною природою, дієздатність є суб'єктивним правом, яким фізична особа володіє постійно як певним (визначеним) юридичним станом, однак, з тією відмінністю, що дієздатність можуть володіти не всі особи і не в однаково об'ємі. Такому "суб'єктивному праву" відповідає обов'язок кожного утримуватись від його порушення.

Нормами ст. ст. 12, 13 Цивільного кодексу України [1] закріплюються принципи та межі здійснення цивільних прав. Одним з принципів здійснення цивільних прав є недопустимість зловживання правом та утримання від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. У випадку недопустимого здійснення своїх прав фізичною особою до неї можуть бути застосовані заходи впливу зі сторони держави або осіб, яким заповдіяна шкода. Основна ціль даних заходів є запобігання можливих майбутніх порушень, а також створення умов для відновлення первісного положення. Оскільки правовий статус фізичних осіб підлягає особливому контролю та захисту зі сторони держави, законодавець встановлює додаткові гарантії захисту належних особі суб'єктивних прав.

Об'єм дієздатності залежить від здатності конкретної особи розумно мислити, розуміти зміст норм права, усвідомлювати наслідки своїх дій, наявність життєвого

досвіду. Залежно від наявності або відсутності цих характеристик судом може бути встановлено факт обмеження дієздатності, тобто зменшення її об'єму [2, с. 132]. В той час, обмеження дієздатності є значним обмеженням правового статусу фізичної особи, тому рішення суду про визнання особи обмежено дієздатною має ґрунтуватися на вагомих підставах.

Судова процедура покликана гарантувати правомірність правообмежень, які вживаються до громадянина, особливо якщо судовий розгляд ініційовано особами, що претендують на роль опікунів або піклувальників [3, с. 57].

Нормою ст. 36 ЦК України передбачено дві підстави обмеження судом цивільної дієздатності фізичної особи: 1) якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; 2) якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Виходячи з підстав зазначених у статті, основними критеріями для обмеження дієздатності фізичної особи є медичний та психологічний. Під медичним критерієм розуміють психічний розлад, що свідчить про нездатність фізичної особи контролювати свої дії внаслідок втрати волевиявлення, тобто відсутність як такого волевого аспекту. Підстави, що зазначені у ч. 2 ст. 36 ЦК України навпаки залежать від волевиявлення самої особи, тобто неспроможність контролювати свої дії у зв'язку з психологічною нестабільністю, що призводить до майнового дисбалансу.

Порівняно з попереднім Цивільним кодексом УРСР 1963 року, визначаючи підстави для обмеження дієздатності, новий Цивільний кодекс України значно просунувся у законодавчому врегулюванні зазначеного питання. Законодавець врахував нормативний та практичний до-

